

L'ús i el rol del català a la comunitat gitana del nucli antic de Tarragona: pràctiques i actituds lingüístiques d'un grup d'adolescents

The use and role of Catalan in the Gypsy community of Tarragona's Old Town: linguistic practices and attitudes of a group of teenagers

Marina MASSAGUER COMES
Universitat d'Oxford

Data de recepció: 2 de maig de 2013

Data d'acceptació: 4 de setembre de 2013

RESUM

L'article analitza les actituds, els usos i els rols atribuïts a les llengües per part d'un grup d'adolescents pertanyents a la comunitat gitana del nucli antic de Tarragona. Els membres d'aquesta comunitat són majoritàriament catalanoparlants i la parla dels més vells es caracteritza pels trets marcadament propis del tarragoní i per les influències caló en el lèxic. Les noves generacions de gitanos catalans de Tarragona han crescut en un entorn sociolingüístic que presenta diferències respecte al de generacions anteriors i aquesta circumstància ha tingut conseqüències en l'ús de les llengües per part del col·lectiu: pèrdua progressiva dels trets tarragonins i caló a favor de la varietat estàndard del català, hibridació lingüística català-castellà i atribució de rols diferents a una llengua i a l'altra. En l'article s'apunten algunes de les possibles causes que han portat al nou marc sociolingüístic en què es desenvolupen aquests adolescents gitanos.

PARAULES CLAU: comunitat gitana, Tarragona, tarragoní, caló, actituds lingüístiques, conductes lingüístiques, canvi lingüístic, vitalitat etnolingüística.

ABSTRACT

This paper analyses the attitudes, uses and roles assigned to Catalan and Spanish by a group of teenagers belonging to the Gypsy community of Tarragona's Old Town. The members of this community are mainly Catalan speakers and the speech of the oldest members is characterised by the features specific to the Tarragonan subdialect of Catalan and by influences of the language of Catalan gypsies (Caló) on their vocabulary. The new generations of Catalan gypsies of Tarragona have grown up in a sociolinguistic environment marked by differences with respect to previous generations and this has affected this group's use of languages, including a progressive loss of Tarragonan subdialect and Caló features in favour of standard Catalan, a Catalan-Spanish linguistic hybridisation, and the assignment of different roles to each of these

languages. Some possible causes of the new sociolinguistic framework in which these Gypsy teenagers live are postulated.

KEYWORDS: Gypsies, Tarragona, Tarragonan Catalan subdialect, Caló, linguistic attitudes, linguistic behaviours, linguistic change, ethnolinguistic vitality.

1. INTRODUCCIÓ

La comunitat gitana del nucli antic de Tarragona —conegut com a Part Alta— es va establir a la ciutat fa centenars d'anys i hi està profundament arrelada. Els seus membres són majoritàriament catalanoparlants i la parla dels més vells té trets marcadament propis del parlar tarragoní i influències caló en el lèxic. Aquest article¹ parteix de la premissa que l'ús generalitzat de la llengua catalana ha començat a davallar en favor del castellà entre els adolescents de la comunitat i que els trets tarragonins, així com el lèxic caló, han deixat de ser una característica pròpia de la parla de les generacions més joves. A partir de l'estudi de les pràctiques i actituds lingüístiques d'un grup d'adolescents del col·lectiu, es pretén confirmar o desmentir aquesta hipòtesi i, en cas de confirmar-la, apuntar possibles causes del canvi.

El treball de camp, que va combinar observació, observació participant i entrevistes semidirigides, es va dur a terme durant el primer semestre de 2011. Tot i que l'estudi fa referència al grup analitzat, una part significativa de les conclusions podrien ser extrapolables al conjunt del col·lectiu, ja que el context sociolingüístic en què viuen i es desenvolupen els altres adolescents gitanos d'aquesta comunitat gitana és el mateix.

2. LA COMUNITAT GITANA DE LA PART ALTA DE TARRAGONA

2.1. *Característiques generals*

Els gitanos van arribar a la península Ibèrica al segle XV a través dels Pirineus i, a partir d'aquell moment, es van dispersar per tot el territori (Fundació Pere Tar-rés, 2005: 38). Al llarg de la història han patit repressió i, alhora, intents d'assimilació:

L'any 1499 els Reis Catòlics van atorgar als zíngars seixanta dies per aprendre l'ofici de llaurador; els monarques següents enduriren les disposicions i pràcti-

1. Redactat sobre la base del treball de final de postgrau *L'ús i el rol del català a la comunitat gitana de la Part Alta de Tarragona: pràctiques i actituds lingüístiques d'un grup d'adolescents*, elaborat durant el curs 2010-2011 per obtenir el títol de postgrau en gestió de la diversitat lingüística i cultural a la Universitat Oberta de Catalunya (UOC) i tutoritzat per Maria Sabater Dalmau, a qui agraïm el guiatge, el suport i l'assessorament.

cament arribaren a permetre'n l'assassinat impune. Durant el s. XVIII els corrents humanitaristes mitigaren aquestes mesures: Carles III (1738) inicià el canvi a l'Estat espanyol, i a partir d'aleshores llur presència fou tolerada. (Sala-drigues, 2000: 59)

Malgrat l'afluïxament progressiu de la virulència pel que fa a les polítiques represives, autors com Teresa San Román sostenen que els intents assimilacionistes s'han anat adaptant a les circumstàncies de cada període històric i que han arribat fins als nostres dies:

La persecució, d'altra banda, només és un mitjà per forçar el compliment dels objectius, com ho és la persuasió: l'escolarització, el reconeixement oficial de les associacions gitanes, la integració laboral, són en si mateixos beneficiosos per als interessos gitanos, però a vegades es tracten també, o poden arribar a ser-ho, com un instrument de colonització, persuasions assimilacionistes en un moment històric i unes condicions en què no es pot perseguir algú així com així. (San Román, 1994: 15)

Les situacions dels diversos nuclis de comunitats gitanes a la Península són variades. En força casos predomina encara la marginalitat; ara bé, aquest no és el cas d'algunes comunitats de Catalunya, que autors com Álvarez *et al.* (1995: 54) han definit com a gitanos «burgesos». San Román descriu aquest perfil:

Gitanos integrats antics, molt sovint amb una posició benestant. La seva situació és plenament integrada i normalitzada en tots els aspectes. Mostren una tendència fortíssima a la feina autònoma en petits negocis i comerços i, més recentment, com a professionals liberals en alguns casos. Donen un gran valor a l'educació en tots els àmbits. Utilitzen els excedents tant estalviant com invertint, però no tant. Mostren una clara solidaritat amb el grup de parents autònom, que és vigent i operatiu. Hi trobem una insolidaritat força comuna entre gitanos de posicions econòmiques substancialment desiguals. Les vigències culturals són fortes en la majoria dels aspectes i es fan compatibles amb relacions interètniques fluides i amistoses. En qualsevol manifestació de les relacions interètniques la gitaneïtat acostuma a ser-hi present, només s'amaga per conveniències molt concretes i puntuals. (San Román, 1994: 112 i 113)

No s'ha pogut documentar la data exacta en què els gitanos van arribar a Tarragona, però, tot i així, San Román (1994: 33) afirma, citant Gómez Alfaro (1980a), que el 1785 al corregiment de Tarragona hi havia tres-cents vint individus, segons el cens que Carles III va dictar de dur a terme. Era, de llarg, el corregiment de Catalunya en què n'hi havia més: el segon era el de Girona, amb dos-cents individus, i el tercer era el de Barcelona, amb cent vint-i-un.

Segons el padró municipal d'1 de gener de 2012, en aquesta data Tarragona tenia 136.417 habitants empadronats, 4.245 dels quals censats a la Part Alta. Es calcula

que a la ciutat hi viuen entre mil tres-cents i mil cinc-cents gitanos i, d'aquests, entre set-cents i vuit-cents estan establerts al nucli antic. Són estimacions fetes des del mateix col·lectiu, ja que no existeix un cens oficial.

El nucli antic de Tarragona havia patit períodes de degradació durant el segle XX, però al llarg dels primers anys del segle XXI s'hi han fet millores urbanes i s'ha dinamitzat des del punt de vista socioeconòmic. La comunitat gitana ha estat testimoni d'aquest procés d'ennobliment. Els seus membres viuen per tota la Part Alta, encara que hi ha vies que s'identifiquen especialment amb el col·lectiu: és el cas del carrer Major, el carrer dels Ferrers, el carrer del Trinquet Vell, la baixada de la Pescateria, el carrer del Cós del Bou i la plaça de la Font, entre d'altres. Gitanos i païos sempre han conviscut a la Part Alta i han mantingut bones relacions, però el treball de camp realitzat ens porta a pensar que un cert estigma encara és present.

El col·lectiu gitano de la Part Alta de Tarragona és predominantment catalanoparlant, encara que els membres castellanoparlants han crescut en nombre al llarg de les últimes dècades. En canvi, les comunitats gitanes dels barris perifèrics —la més nombrosa de les quals se situa al barri de Campclar— van arribar a la ciutat durant la segona meitat del segle XX i sempre han estat predominantment castellanoparlants. Àlvarez tracta aquesta qüestió:

Els primers a denotar i a fer pública la diferència són els mateixos gitanos catalans, els quals es desmarquen dels que anomenen «peluts» o castellans. Aquesta l'emmarquen en termes de «classe», i molts cops adopten les postures més tòpiques i etnocèntriques de la visió paia, per tal de distingir-se dels altres. La falta de seguretat econòmica, el fet de demanar pel carrer i fins i tot la forma de vestir, són algunes de les raons de distinció que branden els gitanos catalans per distanciar-se dels no-catalanoparlants. Les singularitats que estableixen els mateixos gitanos catalans davant la resta de gitanos es caracteritzen per dos factors clau: el primer és la llengua [...]; el segon es refereix directament a la posició econòmica superior dels gitanos catalans, palesa des de sempre. (Àlvarez *et al.*, 1995: 66)

El treball de camp realitzat ens condueix a pensar que aquesta anàlisi és aplicable a la comunitat gitana de la Part Alta de Tarragona, però només en la mentalitat de les generacions més grans. La percepció dels joves difereix de la visió exposada per Àlvarez *et al.* (1995), tal com expliquem a l'apartat 3.3, sobre actituds lingüístiques.

Pel que fa a l'aspecte religiós, el culte a l'Església evangèlica de Filadèlfia és força generalitzat a les comunitats gitanes de Catalunya —també a la de Tarragona—, però és un fenomen relativament recent, ja que apareix a la fi dels anys seixanta del segle XX (Fundació Pere Tarrés, 2005: 300).

Tant al carrer com al local de l'Associació Gitana de Tarragona es toca rumba, un dels trets culturals definitoris més significatius dels gitanos catalans, que va molt més enllà de la pràctica estrictament musical (Àlvarez *et al.*, 1995):

Cal entendre la rumba catalana com un element configurador del que Dean McCannell ha definit com a «etnicitat reconstruïda». Els gitanos catalans, especialment els de Barcelona, han trobat en la seva expressió musical, més enllà d'una forma específica de diàleg amb la cultura paia, un element configurador i preservador de la seva identitat ètnica. (Àlvarez *et al.*, 1995: 27)

Com a conclusió d'aquest apartat, creiem que són especialment pertinents dues reflexions d'Àlvarez *et al.* (1995), referides als gitanos catalans en general però del tot aplicables a la comunitat del nucli antic de Tarragona en particular:

Trobem el cas dels gitanos catalans com a representatiu d'aculturació per contacte continuat amb els paios, i de l'altra banda, de socialització causada pel fet que aquesta relació els ha donat prou independència i autonomia per tal de reproduir els seus sistemes de relacions. (Àlvarez *et al.*, 1995: 72)

L'ideal del gitano català és viure com un paio, sense deixar de ser gitano. (Àlvarez *et al.*, 1995: 74, citant Àlvarez *et al.*, 1993)

2.2. *Una parla característica: català tarragoní amb influències caló*

La llengua pròpia dels gitanos és el romanó o romaní, d'origen indoeuropeu, provinent del sànscrit i emparentada actualment amb llengües parlades a l'Indostan com el bengalí, l'hindi, el panjabi o el caixmiri. El romanó és parlat en els nostres dies i té un caràcter transnacional. És de tradició oral, però actualment té codi escrit. Consta de diverses variants dialectals i està en constant evolució (Fundació Pere Tarrés, 2005: 281-282). El caló és la llengua pròpia dels gitanos de la península Ibèrica i, a diferència del romanó, no se li ha atorgat categoria de llengua ni està sistematitzat en cap de les seves variants:

Quan el poble gitano arriba a la península Ibèrica, cap al segle xv, ho fa parlant la seva llengua d'origen, el romanó. A mesura que es va assentant en els diferents territoris, el que fa és aprendre la llengua dels llocs on va passant. D'aquesta manera tenim que el caló és el resultat de la barreja entre la llengua mare romanó i les diferents llengües de la península Ibèrica, i així a Catalunya i els territoris on es parla català, el caló és el resultat del català i el romanó. (Fundació Pere Tarrés, 2005: 283)

El català tarragoní amb influències caló en el lèxic és la parla que ha caracteritzat històricament els gitanos de la Part Alta de Tarragona. El tarragoní és el subdialecte del català central propi del Camp de Tarragona,² del qual destaquem tot seguit els

2. Veny (1998: 33) indica que s'estén pel Tarragonès, l'Alt Camp, el Baix Camp i la Conca de Barberà, encara que la seva àrea no ha estat delimitada d'una manera precisa.

trets més significatius, sobre la base de Veny (1998: 33-36). Convé notar que alguns d'aquests trets —com ara la diferència entre /b/ i /v/— només es mantenen entre les generacions més grans.

Fonètica

— Es pronuncia [tʃ] africada inicial i postconsonàntica, i no pas [ʃ] (fricativa): *txocolata, txerrar, gantxo, martxar*.

— Passa el mateix amb el seu correlat sonor: es pronuncia [dʒ] (africada), i no pas [ʒ] (fricativa): *tjuan, tgendre, diumentge*.

— Es pronuncia la iod segregada per la [j] intervocàlica o final i per la [ʒ] intervocàlica: *caixa, coix, boija, afeigir*.

Es palatalitza la [n] per una iod precedent en casos com *cunya* ('cuina') o *fenya* ('feina').

— Els plurals dels antics proparoxítons s'acaben en *-ns*: *hòmens* ('home'), *jòvens* ('jove'), *ràvens* ('raves').

Es manté la diferència entre /b/ i /v/.

Morfologia

— Les formes de l'article *lo(s)/el(s)* coexisteixen segons els nivells generacionals: els vells són fidels a *lo(s)*, mentre que els joves prefereixen *el(s)*.

— El demostratiu femení perd la *essa*: *aqueta*.

— La segona persona del singular de l'imperatiu de *deixar* és *deix*, no pas *deixa*, com a la resta de parlars.

— Els pronoms febles sovint es fan servir en forma plena davant del verb: *me, te, se, ne*, etc.

Lèxic

Alguns mots propis del tarragoní són: *guino* ('avar'), *moixó* ('ocell'), *siroll* ('soroll'), *xiquet* ('nen') i *naltros* i *valtros*³ ('nosaltres' i 'vosaltres').

Aquests són els trets més significatius, però caldria analitzar les pràctiques de les generacions més joves de tarragonins, ja que tot fa pensar que el model de llengua difós per l'escola, els mitjans de comunicació, etc., ha comportat que alguns dels trets que havien estat propis d'aquest territori estiguin en recessió. Així mateix, caldria estudiar profundament quins trets es mantenen i quins no en les diverses generacions

3. Aquest exemple no es recull a Veny (1998), però és ben viu.

de gitanos de la Part Alta de Tarragona. Les converses amb gitanos adults dutes a terme durant la realització del treball de camp confirmen a priori que les generacions més grans mantenen una part significativa dels trets.

La influència caló en la parla dels gitanos de la Part Alta de Tarragona es dona sobretot en el lèxic. Tot seguit, oferim un recull de paraules utilitzades tradicionalment pels gitanos tarragonins que hem pogut aplegar a partir del buidatge de la Societat Artística i Cultural Món Camp Tarragoní (1989)⁴ i de Panadès (2002), així com de les converses amb gitanos adults: *alares* ('pantalons'), *bolli* ('vulva'), *busnó* ('home paio'), *calandri* ('pesseta'), *cangri* ('presó'), *carí* ('penis'), *claví* ('cassola'), *està ximoni* ('està net'), *estiratjà* ('espartdenya'), *estiribel* ('presó'), *gallares* ('diners'), *gariben* ('amagar'), *grei* ('cavall'), *guma* ('gallina'), *jalar*⁵ ('menjar'), *jalem* ('marxem'), *julai* ('patró', 'cap'), *junquel* ('gos'), *jurí* ('mula'), *jurú* ('matxo'), *manró* ('pa'), *mansargarnó* ('borratxo'), *marguranyi* ('gat'), *mol* ('vi'), *mui* ('cara'), *nicolar* ('dormir'), *papiar* ('parlar'), *oilàs* ('tomaques'), *ostilar* ('mantenir relacions sexuals'), *pastanyí* ('policia'), *pusca* ('pistola'), *rumí* ('dona'), *subinyar* ('dormir'), *telaranya* ('bicicleta'), *truja* ('cigar'), *va piló* ('va borratxo'), *varé* ('duro'), *xabardó* ('cigarreta'), *xabó* ('nen'), *xafandí* ('café'), *xarinclós* ('pollastre') i *xuxais* ('mamelles').

3. PRÀCTIQUES I ACTITUDS LINGÜÍSTIQUES D'UN GRUP D'ADOLESCENTS

3.1. *Característiques generals*

3.1.1. Estructura del grup

El grup estudiat està compost per set noies i quatre nois que tenien entre catorze i vint anys en el moment de dur a terme les entrevistes. Les noies formen part d'un grup més gran de dotze «nenes», tal com s'anomenen, en català, elles mateixes i com les anomenen els gitanos adults. Solen anar pel carrer totes juntes o en grups de tres o quatre i es poden reconèixer fàcilment per la manera de vestir, amb samarretes i pantalons ajustats i sovint de colors llampants, i pels cabells llargs fins a mitja esquena i, en força casos, ondulats i amb blens tenyits. Per altra banda, els quatre nois tenen menys consciència de formar part d'un subgrup d'adolescents gitanos delimitat i compacte, i, pel que fa a l'aparença, són més difícils d'identificar visualment com a gitanos.

4. Agraïm a Anna Vila Fernández que ens hagi proporcionat informació sobre aquesta font.

5. Respectem aquí la forma documentada en les fonts consultades tot i que el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans recull aquesta entrada així: *halar*. Tant aquest mot com la resta de mots d'aquesta llista escrits amb *j* inicial i el mot *truja* es pronuncien amb hac aspirada.

3.1.2. Família

Els nois i noies adolescents declaren que són cosins entre ells, però no especifiquen en quin grau. En el moment de fer les entrevistes, tots eren solters, excepte una de les noies, que estava promesa. Tenen una quantitat variable de germans i viuen amb els pares en pisos en diferents carrers de la Part Alta de Tarragona, amb l'excepció d'una noia, que viu a l'Eixample. Els pares de dues de les noies i d'un dels nois són propietaris de parades als mercats de Tarragona i de municipis veïns, i la resta estaven a l'atur en el moment de dur a terme el treball de camp.

3.1.3. Formació i ocupació

Quan preguntem als adolescents sobre la seva ocupació, la majoria contesten que estan a l'atur. Tres de les noies han acabat l'etapa educativa a 6è de primària; tres han començat els primers cursos d'educació secundària obligatòria (ESO), però l'han anat abandonant, i una segueix cursant l'ESO. Les que tenen pares amb parada al mercat van a la parada de tant en tant, però no consideren que hi treballen, sinó que només ajuden. Pel que fa als nois, dos han fet cursos d'ESO i ara busquen feina. Els altres dos no declaren res sobre la seva ocupació.

3.1.4. Cultura i mitjans de comunicació

Els adolescents entrevistats afirmen que no llegeixen mai ni llibres, ni diaris, ni revistes de cap mena i que no escolten la ràdio. A la televisió, miren principalment sèries en espanyol. No esmenten cap programa ni de Televisió de Catalunya ni de les televisions locals. Pel que fa a gustos musicals, declaren que escolten salsa, rumba, flamenc i *reggaeton*. Dos dels nois eren membres del desaparegut grup de rumba Sonora Kalí.

3.1.5. Oci i lleure

La principal activitat regular dels adolescents gitanos és anar, cada vespre excepte els dilluns, al *culto*, la missa de l'Església evangèlica, al local que aquesta comunitat religiosa té al carrer del Trinquet Vell. A més de viure-la des de la dimensió religiosa, es prenen la celebració com una forma de lleure, ja que hi tenen un paper actiu, sobretot pel que fa al component musical (cor i guitarres).

Una altra activitat habitual és sortir «a passejar», segons declaren. Aquesta nova generació de gitanos ha expandit el seu espai més enllà del nucli antic per anar a grans magatzems i a establiments de menjar ràpid situats a l'Eixample de la ciutat.

Per altra banda, és rellevant el fet que aquest grup no participa en els actes tradi-

cionals de les festes majors de Tarragona, la qual cosa representa un trencament respecte a les generacions anteriors, que històricament hi han exercit —i encara hi exerceixen— un paper actiu com a portadors dels gegants. Alguns afirmen que hi participaven de petits, però, un cop han tingut autonomia per a decidir, han descartat aquest tipus de participació cívica com a via de relació i entreteniment.

3.1.6. Identitat nacional

Quan se'ls pregunta sobre el sentiment des del punt de vista de la identificació nacional, contesten que se senten, abans que res, gitanos. Dues de les noies declaren que se senten catalanes i gitanes o gitanes catalanes i els membres de la resta del grup corroboren l'afirmació assentint amb el cap. Per contra, l'únic membre castellanoparlant del grup afirma que se sent gitano espanyol. Quan se'ls pregunta si estan orgullosos de ser gitanos, tots afirmen sense dubtar que se'n senten molt orgullosos.

3.1.7. Relació amb la comunitat no gitana

Els adolescents declaren que ocasionalment han observat actituds racistes envers ells: expliquen que perceben prejudicis per la manera com els miren i per la sensació de desconfiança que noten quan entren en algunes botigues. Actualment no tenen amics paios. Quan se'ls pregunta si hi hauria d'haver més relació entre paios i gitanos, contesten que consideren satisfactòria la situació actual.

3.2. Usos lingüístics

3.2.1. Transmissió lingüística intergeneracional i llengües d'àmbit familiar

L'observació i la conversa amb els adolescents fan palès que els gitanos catalanoparlants transmeten la llengua als fills.⁶ En el cas de les parelles en què un membre és catalanoparlant i l'altre és castellanoparlant, cada un parla al fill o filla en la seva llengua. El fet que molts individus de la comunitat gitana de la Part Alta tinguin vincles familiars entre ells fa suposar que tendeixen a buscar parella a les comunitats dels barris perifèrics de Tarragona i d'altres ciutats, cosa que afavoreix la incorporació de castellanoparlants al col·lectiu i té conseqüències en els usos lingüístics dels catalanoparlants.

En el grup, doncs, predomina clarament el català com a llengua familiar, encara que el castellà també hi és present. Dues de les noies i un dels nois són bilingües d'ori-

6. En aquest aspecte, els pares i mares gitanos segueixen el patró de comportament generalitzat entre els catalanoparlants (Pujolar *et al.*, 2010: 22).

gen: tenen un progenitor catalanoparlant i un progenitor castellanoparlant. Les dues noies parlen en català amb els germans i el noi hi parla en castellà. Un altre dels nois té els dos pares castellanoparlants i s'expressa només en castellà amb tothom.

Si bé la llengua catalana es transmet intergeneracionalment, no passa el mateix amb els trets genuïnament tarragonins ni amb el lèxic caló. Escoltant els adolescents es percep clarament que han perdut una part significativa dels trets tarragonins que mantenen generacions de gitanos anteriors, tant pel que fa a la fonètica, com pel que fa al lèxic i la morfosintaxi. Ara bé, tot sembla indicar que aquest no és un fenomen exclusiu dels adolescents gitanos, sinó dels adolescents tarragonins en general. Quant al lèxic caló, els adolescents gitanos afirmen que n'entenen algunes paraules, però que no les usen.

Un altre tret destacable és que, quan parlen en català, es percep una influència notòria del castellà en el lèxic dels adolescents gitanos, de tal manera que utilitzen paraules híbrides castellà/català i inclouen paraules en castellà enmig d'un discurs en català: *ablandar, aprovechem, cançons, palabra, ningún, un montón*, etc. No hem documentat aquest fenomen entre els adolescents paios provinents de famílies catalanoparlants.

3.2.2. Llengua habitual i d'identificació

El català és la llengua habitual i d'identificació de tots els membres del grup, excepte del noi amb els dos progenitors castellanoparlants. Aquesta generació de gitanos catalans ha tingut molt més contacte amb el castellà que no pas les anteriors, tant pel que fa a la incorporació de membres castellanoparlants a la comunitat com pel que fa a consum de mitjans de comunicació. Això comporta que, a la pràctica, els membres catalanoparlants del grup siguin joves molt bilingüïtzats. En canvi, aquesta bilingüïtzació no es dona en el membre castellanoparlant.⁷

3.2.3. Els rols del català i del castellà

El català i el castellà tenen rols ben diferenciats en el si del grup: el català és llengua familiar en tots els casos excepte un, és la llengua en què han estat escolaritzats i és la llengua d'ús habitual amb els gitanos catalanoparlants i entre ells. Tot i això, quan s'adrecen a membres castellanoparlants del grup ho fan seguint la norma de convergència lingüística al castellà (Vila, 2003). Tot seguit transcrivim alguns fragments de l'entrevista en què es tracta la qüestió:

7. En el cas del grup estudiat, doncs, es produeix la hibridació lingüística de què parla Pujolar *et al.* (2010), però només entre els membres catalanoparlants. Ampliarem aquesta qüestió a l'apartat de conclusions.

Entrevistadora: I valtros entre valtros com parleu?

Informants: En català.

[...]

I: L'únic és que hi ha una nena... pues que no parla català, o sigui que li tenim que parlar en castellà.

E: I ha vingut més tard a Tarragona, aquesta nena?

I: No, lo que passa és que ella parla més castellà. Entén el català, però parla castellà. És així.

E: Si algú us pregunta «quina és la teva llengua»...?

I: Català. [Responen diversos membres del grup.]

E: Quan us trobeu algú desconegut, com li parleu?

[...]

I: Depèn... Si el coneixem... Si és català, pues català, i si és castellà, pues castellà.

E: I si no el coneixeu de res?

I: Pues en castellà. [Ho corroboren cinc o sis membres del grup.]

I: Català, depèn. [Ho diu una de les noies]

E: Per què?

I: Sempre entrem amb el castellà... I a no ser que ell te parli en català, pues ja canvis i parles en català, però si no...

[...]

I: Ja es veu a la cara qui és català i qui és castellà.

Per altra banda, el castellà és la llengua que fan servir predominantment en una de les seves activitats principals: el *culto*. Això, segons afirmen, és perquè el pastor és castellanoparlant.

Un altre àmbit en què el castellà té un rol destacat és el de l'oci: miren televisió pràcticament només en castellà i la música que escolten també sol ser en castellà. Els adolescents entrevistats informen que les cançons del desaparegut grup de rumba Sonora Kalí, del qual dos dels entrevistats eren membres, s'interpretaven en castellà. Tot i aquesta afirmació, fent una cerca per Internet hem trobat un vídeo en què Sonora Kalí interpreta com a mínim una cançó en català. Es tracta d'una actuació amb motiu de la celebració de l'Onze de Setembre a Tarragona, en què no tan sols el grup canta en català, sinó que el cantant, a mitja cançó —la lletra de la qual tracta sobre la identitat gitana—, proclama «Visca Catalunya i visca el poble gitano!». La resta de vídeos que es poden trobar a Internet confirmen que, efectivament, el grup canta habitualment en castellà.

Una altra dada destacable és que afirmen que sempre que s'adrecen a un desconegut ho fan en castellà. Quan van a comprar a les botigues o quan s'adrecen als clients del mercat, per exemple. També parlen en castellà amb els membres castellanoparlants de la comunitat gitana. Sobre aquesta qüestió, és significativa una altra pràctica que hem pogut observar cercant vídeos per Internet, tant de Sonora Kalí com d'ac-

tuacions improvisades de gitanos tarragonins de la Part Alta:⁸ la majoria de cançons són en un castellà amb trets andalusos, però, en canvi, quan els artistes interactuen entre ells, ho fan en català. És destacable que les explicacions escrites dels vídeos també són en castellà i que en algun cas s'autoidentifiquen, en castellà, com a «gitanos catalanes de Tarragona» i com a «gitanos de la Kate» (del barri de la Catedral).

3.3. Actituds lingüístiques

De la conversa es desprèn que perceben les llengües exclusivament com una via de comunicació i no es plantegen conscientment el component simbòlic o representatiu que pugui tenir l'ús d'una llengua o una altra en cada circumstància. Tot i així, la pràctica demostra que cada llengua té un rol i unes funcions clarament definides, cosa que pot conduir a pensar que, encara que sigui de manera inconscient, sí que atribueixen a les llengües valors que van més enllà del codi estrictament comunicatiu. Tampoc no s'ha de perdre de vista que els gitanos catalanoparlants s'identifiquen com a gitanos catalans, mentre que l'únic gitano castellanoparlant del grup s'identifica com a gitano espanyol. Això indica que és viva la relació entre el fet de parlar una llengua o una altra i sentir-se identificat amb la identitat catalana o espanyola des d'un punt de vista nacional.

No creuen que el català es parli menys que abans ni que estigui en perill. En canvi, sí que perceben que s'està perdent el lèxic d'influència caló, que també anomenen *parlar gitano*. Es lamenten perquè els gitanos de generacions anteriors podien comunicar-se entre ells sense que els païos els entenguessin i, en canvi, a ells sí que els entenen. Pensem que és simptomàtic que, quan se'ls pregunta si saben què és un *xafandí*, una de les noies aixequi la mà i exclami «Jo sé què vol dir! Cafè», deixant entreveure que ho percep com un mèrit i no pas com un coneixement que s'hagi de donar per descomptat. Malgrat tot, una de les informants afirma «És la nostra llengua», de tal manera que s'infereix que, efectivament, relacionen el lèxic caló amb el component identitari. Consideren que els mots caló no s'haurien de perdre, però no es mostren amoïnats per la qüestió ni sembla que se sentin responsables de mantenir-los o recuperar-los.

E: Sabeu que els vostres avis de vegades diuen paraules en caló?

I: Sí.

E: I vosaltres les coneixeu?

I: A vegades.

I: De moment, de moment...

E: I les dieu?

8. Aquestes observacions van més enllà del grup entrevistat, però, tot i així, creiem que és pertinent incloure-les perquè il·lustren el context en què viuen els adolescents d'aquest grup pel que fa a les pràctiques lingüístiques i, a més, estan en consonància amb les observacions del treball de camp i les conclusions que se'n deriven.

- I: Nosaltres parlem català.
 E: I no l'heu estudiat mai?
 I: No... És la nostra llengua.
 E: I els vostres pares la parlen?
 I: No, els més vells. Alguna paraula.
 I: No parla ningú ja així. Ja més aviat... entre català i castellà, i punto. És massa complicat.
 E: Per què valtros no feu servir tant el caló?
 I: Perquè costa.
 I: No s'han ensenyat, tampoc.
 I: *Tenemos nuestras palabras, pero no son diferentes.*

Tornant a la percepció respecte al català, se'ls comenta que, com a mínim vist des de fora de la comunitat, sembla que les generacions anteriors utilitzin més el català.

- E: És que des de fora fa la sensació que la gent més gran... les vostres àvies, les que s'estan a la plaça de la Font... no ho sé, eh, vist des de fora, sembla que parlin més català.
 I: Uuuuh, sí, són catalanes, elles!
 I: De pura xepa!
 I: No són molt amigues de lo castellà, elles.
 E: I com és això?
 I: Sempre... Costums...
 [...]
 I: Ma mare parla més català.
 I: Els grans parlen més català.
 I: Naltros parlem més castellà.
 E: Creieu que el català, en general, s'hauria de parlar més, o menys, o ja està bé?
 I: No, ja està bé.
 I: A mi em sembla lo normal, català amb catalans i castellà amb castellans, i punto.
 I: No, el català no se perd entre els gitanos, eh!
 I: No.
 I: El que és català, pues parla català.

Així doncs, perceben que les generacions més grans utilitzen menys el castellà que la seva generació, però, alhora, com hem comentat, no consideren que el català estigui en recessió entre els gitanos.

La llengua del grup és el català, però quan es dirigeixen al noi castellanoparlant ho fan sistemàticament en castellà i actuen igual amb la noia castellanoparlant que no ha vingut a la trobada, membre del grup de les dotze «nenes». És destacable que, tal com s'ha indicat en l'apartat d'usos, a més de contestar en castellà a tothom que se'ls adreça en aquesta llengua, hi comencen les converses amb totes les persones desconegudes. Aquesta no és una actitud exclusiva dels joves gitanos de la Part Alta, sinó que és

ben sabut que hi ha altres catalanoparlants que també actuen així.⁹ Ara bé, no deixa de sorprendre que tinguin aquesta conducta interioritzada fins al punt de posar-la en pràctica d'una manera tan clara i automàtica si tenim en compte que el seu entorn —família, escola, amics— és predominantment catalanoparlant.

Quan se'ls pregunta per què tenen aquest comportament no donen una resposta clara. Una possible hipòtesi és que hi hagi influït l'ampliació d'espais de què parlàvem en l'apartat sobre les característiques del grup: tenint en compte el perfil d'habitants que viuen al nucli antic, és probable que se senti més català als carrers de la Part Alta que als grans magatzems que freqüenten els adolescents gitanos. L'entrada de persones castellanoparlants a la comunitat gitana de la Part Alta, així com el predomini del castellà en l'activitat religiosa (*culto*) i en el consum cultural i de mitjans de comunicació també són factors que poden haver tingut conseqüències directes en el comportament lingüístic dels adolescents gitanos.

Se'ls pregunta si tenen alguna paraula per a referir-se als gitanos castellanoparlants, ja que diversos testimonis i la bibliografia de referència feien esment al mot *peluts*, utilitzada en un sentit despectiu. En aquest cas, més que la resposta en si —que confirma que, efectivament, aquesta paraula és viva, ja que la diuen els mateixos adolescents de manera espontània—, són significatives les actituds a l'hora de respondre, ja que, en dir la paraula, els membres del grup es tapen la boca, riuen i s'intercanvien mirades de complicitat. Aquesta reacció indica que encara tenen paraules que funcionen com a codi d'intragrup i marca d'identitat, encara que siguin en català i no en caló.

E: Hi ha gitanos d'aquí a dalt a la Part Alta que parlin castellà?

I: Sí.

E: I amb ells com parleu?

I: En castellà.

E: I els hi dieu d'alguna manera especial?

I: «Els peluts». [Tapant-se la boca amb la mà, rient i intercanviant mirades de complicitat.]

I: És que el seu nòvio és castellà. [Diu, rient, una de les noies fent referència a la de davant.]

E: Ah, que potser no us agrada gaire el nom aquest? Que és una mica per enfotre-se'n?

I: No...

I: Jo, la meitat de la meua família són castellans i la meitat catalans.

E: [Els gitanos castellanoparlants] sempre han viscut a Tarragona? O van venir després?

I: No... són de Barcelona.

I: Aquí n'hi han molts, de castellans.

E: I a la Part Alta també? Perquè a Campclar... allà sí que n'hi ha molts.

I: Sí, a Campclaro sí.

9. Vila (2003), entre altres publicacions.

- I: De fet, no n'hi ha ningun de català.
 I: A Reus sí, però n'hi ha més castellà que català.
 E: I els de Barcelona d'on venien, de quin barri?
 I: De la plaça d'Espanya. Però allí també n'hi havia catalans.
 I: Pocs castellans perquè n'hi ha molts de barris... Però aquí [suposem que fan referència a Tarragona] estan mesclats.
 E: El que veig, però, és que quan es mesclen sempre són els catalans els que parlen castellà.
 I: Sí, perquè s'entenguin.
 I: Sí, claro, castellà.
 I: Als castellans els hi costa més parlar el català. Costa molt.
 I: I a alguns els hi costa hasta entendre-ho.
 I: Se'n riuen. Diuen que semblen moros parlant. «Es que parecéis moros», ens diuen.
 I: A mi m'ho han dit a vegades!

4. CONCLUSIONS

Les observacions indiquen que s'ha produït un clar augment de l'ús del castellà respecte a les generacions anteriors. És la llengua predominant en les situacions següents:

- Activitats de lleure (*culto* religió, música i televisió).
- Converses amb gitanos castellanoparlants.
- Converses amb desconeguts.
- Comunicacions sense destinatari conegut (per exemple, Internet i lletres de cançons).

La llengua catalana és la predominant en aquestes altres situacions:

- Converses amb els membres catalanoparlants de la família.
- Escola.
- Converses amb gitanos catalanoparlants.
- Converses amb païos catalanoparlants, en cas que aquests comencin la conversa en català i s'hi mantinguin.

Des d'un punt de vista individual, el català és la llengua familiar, la llengua habitual i la llengua d'identificació de tots els adolescents del grup excepte un, que és monolingüe castellanoparlant en la parla, encara que té un coneixement passiu del català.

En canvi, el castellà és la llengua d'identificació col·lectiva en alguns aspectes, sobretot pel que fa a les comunicacions amb l'exterior, que tenen una incidència molt destacable en la imatge lingüística que aquests joves projecten de si mateixos com a col·lectiu. El fet que els joves utilitzin el castellà per a les comunicacions públiques (lletres de cançons, vídeos a Internet, etc.) contrasta amb les pràctiques lingüístiques dels gitanos adults com a col·lectiu, vehiculades sobretot a través de l'Associació Gitana, ja que l'entitat fa tota la seva activitat pública (retolació, missatges als mitjans de comunicació, miniespai web, etc.) en català.

En els usos orals del català es detecta una pèrdua significativa dels trets propis del tarragoní i la desaparició total del lèxic caló. Una de les possibles causes d'aquest fenomen és el fet que antigues pràctiques mercantils i de relacions familiars, com ara portar els joves a vendre al mercat, seguint els patrons dels pares —aprosos per imitació, però també per transmissió oral—, passin pel sedàs de la regimentació dels estats nació, que estableix que els individus han d'estar escolaritzats fins als setze anys i no pas treballar ni estar sota la tutela excessiva de la seva comunitat.

Altres possibles causes que hi poden influir són l'estàndard difós per l'escola i el contacte amb païos catalanoparlants. Per altra banda, hi pot haver hagut certa incidència dels mitjans de comunicació, encara que de manera secundària, ja que les televisions catalanes no són les de referència per als joves del grup estudiat.

En qualsevol cas, la pèrdua dels trets tarragonins no és un fenomen exclusiu dels joves gitanos, ja que bona part dels joves païos de la ciutat també han perdut trets singulars de la parla del territori. Probablement, si els trets tarragonins, en generacions anteriors, s'havien mantingut més entre la comunitat gitana que entre la resta de catalanoparlants de la ciutat és perquè els gitanos tenien relació fonamentalment amb els membres de la pròpia comunitat i amb altres membres de classes populars que històricament havien residit al nucli antic de Tarragona. Aquestes circumstàncies devien provocar que consumissin menys cultura catalana païa (llibres, música, televisió, etc.), en què tendia a predominar el català central, més proper al model considerat estàndard en alguns cercles. Per altra banda, la pèrdua del lèxic caló s'havia iniciat ja en generacions anteriors: tal com els mateixos adolescents afirmen, només els gitanos més vells en fa un ús més o menys habitual.

Respecte a les actituds, representacions i ideologies lingüístiques, no declaren ni tampoc es percep que, de manera conscient i explícita, tinguin prejudicis ni opinions desfavorables envers cap llengua o variant. Tot i això, tampoc no tenen consciència que calgui protegir-ne cap: en el cas del català, fins i tot opinen que no n'ha davallat l'ús, encara que, alhora, declaren que els seus ascendents utilitzen menys el castellà que no pas ells. La raó d'aquesta aparent contradicció pot ser haver nascut, els adolescents, en un entorn ja bilingüïtzat, de tal manera que, des d'un punt de vista de l'experiència personal, no han advertit canvis respecte a temps passats.

Pel que fa al lèxic caló, sí que perceben que s'ha produït una davallada notòria en l'ús. Creuen que hauria estat positiu que s'hagués mantingut, però, tot i així, no viuen aquesta realitat com una pèrdua significativa per al seu patrimoni cultural ni per a la seva identitat gitana. Hi ha, això sí, una qüestió instrumental per la qual es lamenten: a ells, els païos els entenen. Ja no disposen del codi intragrupal caló¹⁰ de què havien disposat en el passat els gitanos tarragonins.

La inexistència d'actituds explícitament favorables o contràries respecte a cap llengua o variant dibuixa un escenari marcat per la indiferència pel que fa a les pràc-

10. Tot i així, ja hem vist que hi ha paraules aïllades, com ara *peluts*, que continuen formant part del codi intragrupal, com ja ho havien fet en generacions anteriors, però en aquest cas no són en caló, sinó en català.

tiques lingüístiques. Aquesta circumstància és positiva per a les llengües i variants amb més possibilitats de caure en el desprestigi en l'entorn dels joves gitanos (català, parlar tarragoní i lèxic caló); ara bé, també els porta a seguir algunes inèrcies a favor del castellà, concretades, per exemple, en la interiorització de la norma de convergència lingüística cap a aquesta llengua o en l'ús gairebé exclusiu del castellà en les comunicacions públiques. De tota manera, les inèrcies també poden actuar en favor del català en determinats moments, com mostra el fet que Sonora Kalí toqués una cançó en aquesta llengua en l'actuació amb motiu de l'Onze de Setembre. No es perceben diferències significatives entre nois i noies pel que fa als comportaments i actituds lingüístiques. Tampoc no sembla que relacionin el fet de parlar una llengua o una altra amb determinats posicionaments polítics, una qüestió —la política— allunyada dels seus interessos.

La tendència a la hibridació lingüística català-castellà, el consum cultural majoritàriament castellanitzat, el seguiment de la norma de convergència lingüística cap al castellà i el contrast amb actituds resistencialistes pròpies de generacions anteriors de catalanoparlants, són característiques que els joves gitanos de la Part Alta de Tarragona comparteixen, a grans trets, amb una part destacable de la resta de joves catalans, tal com es desprèn de la comparació amb les dades que es detallen a Pujolar *et al.* (2010). En relació amb la hibridació català-castellà, hi ha un matis significatiu respecte a la tendència general descrita a Pujolar *et al.* (2010), publicació que posa de manifest que aquesta hibridació es dona tant en catalanoparlants com en castellanoparlants, circumstància que afavoreix el català perquè d'aquesta manera guanya parlants. En el cas dels joves gitanos, la hibridació es produeix tan sols en els catalanoparlants, mentre que els castellanoparlants es mantenen monolingües en la capacitat de parla. Aquest factor, sumat al fet que els catalanoparlants porten a l'extrem la norma de convergència lingüística al castellà, té conseqüències directes i molt notòries en la davallada en l'ús del català.

Hi ha un altre concepte recollit a Pujolar *et al.* (2010) especialment interessant a l'hora d'analitzar les pràctiques lingüístiques dels adolescents estudiats: les mudes.¹¹ En la biografia dels joves gitanos de la Part Alta es produeixen menys oportunitats de mudes que en la de la majoria de joves catalans: molts no arriben a l'ensenyament secundari i no hi ha cap membre del grup que hagi anat a la universitat ni que s'hagi incorporat formalment al món laboral, de tal manera que aquests joves es mouen permanentment en el mateix nucli pel que fa a les relacions socials. Aquesta circum-

11. D'acord amb Pujolar (2010: 19): «Per tal d'entendre de quina manera les persones adopten l'ús de l'«altra» llengua en la seva vida, és imprescindible explorar les trajectòries biogràfiques [...]. Les entrevistes i els treballs de grup posen de manifest que, per bé que tothom aprèn el català i el castellà a partir de l'escola i amb ajut de l'entorn social i els mitjans de comunicació, l'adopció de l'ús social d'ambdues llengües no té un caràcter homogeni i massiu des de la infància. La gran majoria adopta l'ús de l'altra llengua en circumstàncies diverses. Hem anomenat aquests moments de canvi lingüístic mudes, perquè suposen una reformulació de la manera com la persona es presenta i es representa en la interacció social». Exemples de mudes són l'inici de l'ensenyament primari, el pas a l'ensenyament secundari, l'arribada a la universitat, la incorporació al món laboral, etc.

tància comporta que les pràctiques lingüístiques i els rols que atribueixen a les llengües siguin permanentment els mateixos. Per altra banda, Pujolar *et al.* (2010) parla de dos àmbits que estan especialment catalanitzats en comparació amb la resta: la universitat i els llocs de treball qualificats, dos àmbits allunyats de la realitat i dels interessos dels joves gitanos de la Part Alta tarragonina.

Els comportaments i les actituds lingüístiques descrits tenen conseqüències negatives des d'un punt de vista col·lectiu en el sentit que s'ha perdut o s'està perdent un patrimoni cultural i lingüístic insubstituïble. En canvi, des d'un punt de vista individual, no tenen conseqüències adverses tangibles: no implica ni pèrdua de prestigi social, ni d'oportunitats d'aconseguir determinades feines, ni tampoc no dificulta la comunicació amb la resta de membres de la comunitat.

Tot seguit apuntem algunes possibles causes que poden explicar els comportaments lingüístics dels adolescents del grup estudiat. La primera és que el castellà ha penetrat especialment en els àmbits relacionats amb el lleure (*culto*, música, televisió, etc.), per la qual cosa poden relacionar aquesta llengua amb l'oci i, fins i tot, amb els personatges de les sèries televisives que segueixen. Una altra possibilitat, compatible amb la que acabem d'esmentar, és que els líders del col·lectiu adolescent gitano de la Part Alta, entès en un sentit ampli, més enllà del grup entrevistat, siguin castellanoparlants fills de castellanoparlants. Algun dels vídeos penjats a Internet apunta cap a aquesta possibilitat, però és només una hipòtesi. En qualsevol cas, aquests joves ja han viscut des de ben petits en un ambient molt més castellanitzat que el de generacions anteriors.

Res no apunta que els seus comportaments i actituds lingüístiques siguin fruit de la voluntat de trencament amb generacions anteriors perquè, tal com manifesten, els adolescents se senten orgullosos dels seus orígens i, a més, continuen considerant el català la seva llengua. L'actitud marcada per la indiferència els porta a seguir les inèrcies pel que fa a la tria lingüística per a cada cas: cada llengua té els seus rols clarament determinats i cap membre del grup es planteja la necessitat de trencar aquestes regles del joc.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ÀLVAREZ, Albert; IGLÉSAS, David; SÁNCHEZ, Joan-Anton (1995). *Sabor de rumba: identitat social i cultural dels gitanos catalans*. Lleida: Pagès.
- ÀLVAREZ, Albert; IGLESIAS, David; SÁNCHEZ DE JUAN, Joan Anton (1993). «El casament gitano. Un exemple d'adaptació sociocultural a Barcelona». *Antropologies*, núm. 5, p. 13-19.
- BOIX-FUSTER, Emili; TORRENS, Rosa M. (ed.) (2011). *Les llengües al sofà: El plurilingüisme familiar als països de llengua catalana*. Lleida: Pagès.
- Enquesta d'usos lingüístics de la població 2008* (2010). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Secretaria de Política Lingüística: Institut d'Estadística de Catalunya. Disponible en línia a: <<http://www.gencat.cat/llengua/dades>> [Consulta: 30 agost 2013].
- ESCUADERO, Jean-Paul (2000). «Algunes dades sobre els gitanos de Catalunya i la seva antiga llengua». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 14-15. Disponible en línia a:

- <<http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/article/viewFile/5633/10731>> [Consulta: 30 agost 2013].
- FORNÉS, Josep; MARÍN, Dolors (2006). «Gitanos, la cultura dels rom a Catalunya». *Revista d'Etnologia de Catalunya* [Barcelona: Museu Etnogràfic], núm. 29 (juny). Disponible en línia a: <<http://www.raco.cat/index.php/RevistaEtnologia/article/view/56762/66532>> [Consulta: 30 agost 2013].
- FUNDACIÓ PERE TARRÉS (2005). *Estudi sobre la població gitana de Catalunya: Informe final*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar i Família. Disponible en línia a: <<http://www20.gencat.cat/docs/dasc/01Departament/08Publicacions/Ambits%20tematics/Serveis%20socials/08estudiopoblaciogitanacat05/2005EstudiopoblaciogitanaCat.pdf>> [Consulta: 30 agost 2013].
- GAJA, Xavier; CARBONELL, Antoni (*Sicus*) (2011). *Gitanos catalans!* Documental. Barcelona: Els Films de les Sargantanes: Agipcat. Disponible en línia a: <<http://www.tv3.cat/videos/4299350>> [Consulta: 30 agost 2013].
- GARRIGA, Carme (2000). *Els gitanos de Barcelona: una aproximació sociològica*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- GÓMEZ ALFARO, Antonio (1980a). «Los gitanos de Cataluña en el siglo XVIII». *Historia y vida*, núm. 150.
- (1980b). «Los gitanos en la sociedad española». *Documentación Social*, núm. 42.
- PANADES, Antoni (2002). «Gitanos: el caló tarragoní». *Més Tarragona*, núm. 6.
- Pla Integral del Poble Gitano a Catalunya* (2006). [S. l.]: Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar i Família. Disponible en línia a: <http://www.gencat.cat/governacio-ap/ACCIO_CIUADANA/DOCS-FORMULARIS/Pla_poble_gitano.pdf> [Consulta: 30 agost 2013].
- Pla Integral del Poble Gitano a Catalunya 2009-2013* (2008). [S. l.]: Generalitat de Catalunya. Departament de Governació i Administracions Públiques. Secretaria d'Acció Ciutadana. Disponible en línia a: <<http://www20.gencat.cat/docs/governacio/Accio%20Ciutadana/Documents/Info%20general/Arxiu/PIPG%202009-2013.pdf>> [Consulta: 30 agost 2013].
- PUJOLAR, Joan; GONZÁLEZ, Isaac; FONT, Anna; MARTÍNEZ, Roger (2010). *Llengua i joves: Usos i percepcions lingüístics de la joventut catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Acció Social i Ciutadania. Secretaria de Joventut. Disponible en línia a: <http://www20.gencat.cat/docs/Joventut/Documents/Arxiu/Publicacions/Col_Aportacions/aportacions43.pdf> [Consulta: 30 agost 2013].
- RAMÍREZ HEREDIA, Juan de Dios (1974). *Nosotros los gitanos: testimonio de un pueblo marginado*. Barcelona: Bruguera.
- S. BELLMUNT, Cinta (2011). *Sicus, 20 anys amb sabor de rumba: Vivències d'una veu gitana amb projecció internacional*. Valls: Cossetània.
- SALADRIGUES, Elisenda (2000). «Aspectes lingüístics i culturals dels gitanos de Gràcia i el Raval». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 14-15, p. 59-75. Disponible en línia a: <<http://www.raco.cat/index.php/TSC/article/view/224106/305193>> [Consulta: 30 agost 2013].
- SAN ROMÁN, Teresa (1990). *Gitanos de Madrid y Barcelona: Ensayos sobre aculturación y etnicidad*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- (1994). *La diferència inquietant: velles i noves estratègies culturals dels gitanos*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular: Alta Fulla.

SOCIETAT ARTÍSTICA I CULTURAL MÓN CAMP TARRAGONÍ (1989). «Diccionari caló. Alguns mots que usen els gitanos tarragonins». *Niu d'Art: Butlletí de la Societat Artística i Cultural Món Camp Tarragoní*, núm. 19, p. 30.

VENY, Joan (1998). *Els parlars catalans: síntesi de dialectologia*. Palma: Moll. [1a ed., 1978]

VILA, Francesc Xavier (2003). «Els usos lingüístics interpersonals no familiars a Catalunya: estat de la qüestió a començament del segle XXI». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 17. Disponible en línia a: <<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000066%5C00000055.pdf>> [Consulta: 30 agost 2013].

ALTRES FONTS UTILITZADES

Vídeo de l'actuació de Sonora Kalí a Tarragona amb motiu de l'Onze de Setembre [en línia]. <<http://www.youtube.com/watch?v=kBwXrmm7nL0&NR=1>> [Consulta: 30 agost 2013].

Vídeos de gitanos de diferents generacions de la Part Alta de Tarragona [en línia]. <<http://www.youtube.com/user/ravalat1?blend=8&ob=5#p/a/u/2/e7VoYyzAMBw>> [Consulta: 30 agost 2013].